

بحران مدیریت بحران کرونا در تهران

صفحه ۱۶ را بخوانید

خط‌ونشان فرمانده

فرمانده نیروی قدس سپاه در واکنش به آتش سوزی ناو آمریکایی: روزهای سختی پیش‌روی آمریکاست

روزنامه خبری، تحلیلی، دانشگاهی صبح ایران
صدای نخبگان، نگاه جوانان

۱۶ صفحه
تهران ۴۰۰۰ تومان
شهرستان‌ها و واحدهای دانشگاهی ۵۰۰۰ تومان

شماره مسلسل ۲۸۲۳
چهارشنبه ۲۵ تیر ۱۳۹۹
۲۳۰ زینتده ۱۴۴۱
۱۵ جلدی ۲۰۲۰
شماره ۳۰۸۵

15 Jul 2020 | vol.12 | No. 3085 | 16 Pages

احمد توکلی در گفت‌وگو با «فرهیختگان» مثال‌های قابل‌تاملی درباره بهره‌بردن از تعارض منافع مطرح کرد

سوءاستفاده از تعارض منافع در حد وزیر هم وجود داشت

گفت‌وگو، «فرهیختگان» با معاون دانشجویی باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد

باشگاه پژوهشگران جوان بزرگ‌ترین منبع نیروی انسانی در چشم‌انداز ۱۴۰۴

اهداف اردوغان از دستور تبدیل بنای ایاصوفیه از موزه به مسجد

تحریک گسل مسیحی-مسلمان توسط سلطان

یک کتابفروشی مشهور دیگر در آستانه ورشکستگی

تراژدی شکسپیر

یادداشت

حسین سرآبادانی تفرشی

پژوهشگر هسته عدالت‌پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع)

سرانجام اولین گزارش از وضعیت بازار کار ایران بعد از آغاز بحران شیوع ویروس کووید-۱۹ از سوی «مرکز آمار ایران» منتشر شد. نتایج گزارش نیروی کار بهار ۱۳۹۹، اولین آثار بحران کرونا بر وضعیت اشتغال و ساختار عرضه و تقاضا در بازار کار ایران را نشان می‌دهد؛ زیرا طبق استانداردهای سازمان بین‌المللی کار، داده‌های گزارش فصلی نیروی کار در دومین و سومین هفته از دومین ماه هر فصل گردآوری می‌شود و بدین جهت داده‌های گزارش زمستان ۱۳۹۸، قبل از آغاز رسمی بحران شیوع کووید-۱۹ بود. وضعیت شاخص‌های کلیدی بازار کار یکی از دغدغه‌های اقتصادی-اجتماعی مهم سیاست‌گذاران در اعمال مداخلات محدودکننده یا بازگشایی‌های کسب‌وکارهای مختلف تولیدی و اقتصادی در ایران و جهان بود. در مقیاس جهانی، گزارش «سازمان بین‌المللی کار» از تاثیر کرونا بر جهان کار، در ۲۰ آوریل ۲۰۲۰ حاکی از آن بود که کرونا تاکنون ۱۹۵ میلیون شغل تمام‌وقت، استاندارد و رسمی را به‌صورت کامل از بین برده و تا مرز یک میلیارد شغل را به‌صورت مستقیم تحت تاثیر خود قرار داده است. حساب این گزارش، معادل ۶/۷ درصد از کل ساعات کاری در جهان کاهش یافته و از هر پنج کارگر در سطح جهان، بیش از چهار نفر آنها از تعطیلی‌های کرونایی تاثیر پذیرفته‌اند. کارگران روزمزد بخش غیررسمی که ۶۱ درصد از نیروی کار جهانی یا دو میلیارد نفر را تشکیل می‌دهند، در صورت از بین رفتن شغل‌های خود، برای بقای خود و خانواده‌هایشان، به‌پشتیبانی پولی نیاز دارند. آنچه نظام تصمیم‌گیری ملی ما و البته افکار عمومی در عصر کرونا در دوگانه «جان‌تان» یا «اقتصاد-سلامت» به‌آن پرداخت، نیز به خصوصیات بازار کار، مرتبط است. بازار کار، اجتماعی‌ترین بازار اقتصاد است؛ زیرا از سویی به درآمد خانوار و از سوی دیگر به مهم‌ترین مولفه در شکل‌گیری «جهش تولید» یعنی عنصر «سرمایه انسانی» مرتبط است. هر تصمیم در مورد قریب‌نصف منطقه‌ای، شهری یا ملی یا آزادای‌های تحت پررتکل‌های بهداشتی برای کسب‌وکارها به‌صورت مستقیم با این قلمرو مرتبط است. دو عنصر محوری در «بازار کار» از حیث اجتماعی وجود دارد: اول معیشت (دستمزد) و دوم اشتغال. این دو عنصر بر یکدیگر تاثیر و تاثر دارند و در مواردی نیز از سوی برخی در تضام دیده می‌شوند. بخش عمده درآمد خانوار از محل درآمد ناشی از کار است و از این حیث به‌صورت مستقیم با «معیشت» طبقات کم‌درآمد و متوسط شهری ارتباط تنگاتنگ دارد؛ تا جایی که براساس برآوردها، بیش از ۷۰ درصد افراد در سه دهک ابتدایی (فقیر) جامعه، از شاغلان بازار کار هستند که از آنها به‌عنوان جمعیت «شاغلان فقیر» یاد می‌شود.

از سویی دیگر «بیکاری» با همه پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی یکی از ابرچالش‌های اقتصاد ملی ما در «بازار کار» شده است. متأسفانه «بیکاری» به یکی از نقاط کاهش «تاب‌آوری ملی» در اقتصاد ایران تبدیل شده است؛ به‌خصوص به‌ماهیت بیکاری در ایران منطقه‌ای، جنسیتی، جوانانه و دانشگاهی شده است؛ بدین معنا که نرخ بیکاری عمدتاً در مناطق محروم، در بخش زنان، در گروه سنی جوانان و در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی رشد چشمگیری یافته است.

برآوردهای مختلفی از آثار کرونابر شاخص‌های بازار کار در این ماه‌های اخیر مطرح بود. تنها داده رسمی قابل‌اتکا و البته هشداردهنده، اعلام خیریت‌نام حدود ۸۰ هزار نفر برای دریافت بیمه بیکاری در سامانه «وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی» بود. غیر از این عدد، تصویر آماری دیگری از آنچه کرونا بر بازار کار ایران تحمیل کرده، وجود نداشت تا اینکه گزارش بهار ۱۳۹۹ «مرکز آمار ایران» منتشر شد. در مورد نتایج این گزارش، محورهای زیر قابل‌توجه است:

الف) اول اینکه داده‌های این گزارش چنانکه اشاره شد، مرتبط با هفته دوم و سوم در ماه دوم فصل (اردیبهشت‌ماه) است و توجه به این زمان حائز اهمیت است؛ زیرا در این بازه زمانی با هفته مرجع، بازگشایی‌های عمده‌ای بعد از اعمال محدودیت‌های کسب‌وکارهای مختلف در اسفند و فروردین رخ داده است و لذا اعداد شوک اولیه کرونا در دوماه ابتدایی بحران را منعکس نمی‌کند. این اشکال به‌ساختار ارائه گزارش نیروی کار در ایران بازمی‌گردد که برخلاف بسیاری از کشورهای جهان، گزارش‌های هفتگی و ماهانه در مورد وضعیت شاخص‌های کلیدی بازار کار مانند نرخ بیکاری، نسبت اشتغال و... تولید نمی‌شود. بنابراین زمان گردآوری داده‌های نمونه گزارش نیروی کار در تحلیل اعداد و ارقام این گزارش حائز اهمیت است.

ب) آنچه در نگاه اول باعث تعجب برخی در نتایج این گزارش شد، کاهش نرخ بیکاری که ۹/۸ است. در این زمینه باید به این نکته توجه داشت که دو عامل باعث کاهش نرخ بیکاری می‌شود: اول افزایش فرصت‌های شغلی و به تبع افزایش جمعیت شاغلان (حرکت فرد از جمعیت بیکاران به جمعیت شاغلان) و دوم؛ کاهش نرخ مشارکت اقتصادی که به‌معنای کاهش جمعیت فعال و افزایش جمعیت غیرفعال است. طبیعی است از منظر ملاحظات کلان توسعه‌عادلانه در یک اقتصاد، مسیر اولی در کاهش بیکاری مثبت و مسیر دوم منفی است. کاهش بیکاری ارزشمند است که از محل افزودن جمعیت شاغلان و به تبع کاهش قدرمطلق جمعیت بیکاران باشد، نه از طریق کاهش جمعیت فعال و نرخ مشارکت اقتصادی. حساب داده‌های فصل بهار ۱۳۹۹، جمعیت فعال به ۲۵ میلیون و ۴۶۸ هزار نفر رسیده است که نسبت به بهار ۱۳۹۸، یک میلیون و ۹۹۳ هزار نفر کاهش را نشان می‌دهد. حساب کاهش جمعیت فعال، نرخ مشارکت اقتصادی (سهم جمعیت فعال به کل جمعیت در سن کار) از ۴۴/۷ درصد به ۴۱ درصد کاهش یافته است. این کاهش در نسبت به زمستان ۱۳۹۸، ۲۸۹۴۰۰۰ نفر بوده، این عدد در بهار ۱۳۹۹ به ۲۵۰۵۰۰۰ نفر رسیده است. و با توجه به وقوع در این فصل ۳۸۹ هزار نفر از جمعیت بیکاران کاسته شده است. اما در سوی دیگر، جمعیت شاغلان کشور نیز از ۲۴ میلیون و ۲۷۴ هزار نفر در زمستان ۹۸ به ۲۲ میلیون و ۹۶۲ هزار نفر کاهش یافته است که حاکی از کاهش

اولین تصویر از بازار کار ایران در عصر کرونا

خروج: فرمان کرونا به فعالان بازار کار

یک میلیون و ۳۱۱ هزار نفری جمعیت شاغلان در فصل بهار ۹۹ نسبت به بهار ۹۸ دارد. به‌واقع حساب این گزارش، کرونا بیش از یک میلیون و ۳۱۱ هزار فرصت شغلی را تخریب و به علاوه ۳۸۹ هزار بیکار دیگر، این جمعیت را روانه جمعیت غیرفعال کرده است. لازم به ذکر است که کاهش جمعیت شاغلان به‌نسبت بهار ۱۳۹۸ نیز حدود یک میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است. نکته مهم آن است که ماتریس جریان نیروی کار نشان می‌دهد در بهار ۹۹، حدود ۱۵ درصد از شاغلان و ۳۸ درصد از افراد حوایی کار وارد جمعیت غیرفعال شده و از بازار کار خارج شده‌اند. علت اصلی کاهش نرخ بیکاری در اولین فصل بعد از عصر کرونا، انتخاب «خروج» از بازار کار سوی این جمعیت شاغل و بیکار است. به‌عبارت‌دیگر، مهم‌ترین جابه‌جایی و تغییر وضع فعالیت، از بیکار به غیرفعال و از شاغل به غیرفعال بوده است.

ت) بنابراین کرونا به‌نسبت بهار ۹۸، حدود دو میلیون نفر از جمعیت فعال را روانه بخش غیرفعال اقتصاد کرده (از بازار کار خارج شده‌اند) و ۱/۵ میلیون نفر جمعیت شاغل کشور را کاهش داده است. اما چرا تاب‌آوری ساختار بازار کار ایران در برابر این شوک پایین بوده است؟ بررسی داده‌های مرتبط با فصول اخیر «بازار کار ایران»، میزان و قابلیت تاب‌آوری این بازار را در برابر شوک کرونا عیان می‌سازد. حساب داده‌های فصول اخیر «گزارش نیروی کار» در مرکز آمار ایران، عمده افراد تازه‌وارد به جمعیت فعال، بازار کار ایران را زنان، فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، متولدین دهه ۷۰ شمسی و ساکن در مناطق شهری تشکیل می‌دهند که به‌معنای تغییرات ساختاری جمعیت‌شناختی در عرضه نیروی کار در ایران است. این جمعیت تازه‌وارد به «جمعیت فعال» بازار کار ایران، در شرایطی وارد بازار کار در سال‌های اخیر شده‌اند که رشد اقتصادی (به‌معنای افزایش تولید کالا و خدمات در کشور) در سال‌های ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵ و ۹۶ منفی بوده و رشد اقتصادی سال‌های ۹۵ و ۹۶ نیز عمدتاً نفتی و محصول گشایش‌های ناشی از افزایش فروش نفت بوده است. به‌عبارت‌دیگر در دهه ۹۰ شمسی، اقتصاد با رشد منفی روبه‌رو بوده یا رشد اقتصادی آن فاقد کیفیت اشتغال‌زایی بوده است. در مقابل عمده تازه‌واردهای بازار کار جزء «کارکنان مستقل» بوده‌اند؛ توضیح آنکه در میان وضع‌های شغلی مختلف در بازار کار، گروه «کارکنان مستقل» کسانی هستند که نه مزدبگیر بخش خصوصی و عمومی هستند و نه کسی را به‌استخدام درآورده‌اند. از سوی دیگر، بیش از ۶۵ درصد این شاغلان تازه‌وارد به‌بازار کار، جذب‌بنگاه‌های کوچک‌تر از چهار نفر شده‌اند؛ بنگاه‌هایی که عمدتاً در بخش «خدمات» حضور داشته و در خرده‌مشاغل خدماتی حضور دارند. نکته مهم آن است که حساب داده‌های تفصیلی بازار کار ایران در سال ۱۳۹۷، بیش از ۱۵/۵ میلیون نفر از شاغلان کشور در بنگاه‌های یک تا چهار نفره حضور دارند. بنابراین اشتغال فصول اخیر در بازار کار در عصر آغاز بحران کرونا، از کمترین تاب‌آوری در برابر شوک‌های بیرون‌زا حکایت می‌کند. اشتغال ایجادشده عمدتاً نه در بخش شرکتی یا رسمی بلکه توسط بخش غیرشرکتی و با تمرکز بر حوزه خدمات بوده است. شغل‌هایی که با کمترین پایداری در بنگاه‌های کوچک با بیشترین آسیب‌پذیری به‌خصوص در حوزه خدمات و عمدتاً در یافت شهری ایجاد شده است. اقتضای چنین

شرایط ساختاری در بازار کار، شوک عرضه نیروی کار در این بازار و کاهش میلیونی جمعیت فعال و شاغلان بالفعل است. اشتغال پاره‌وقت، موقتی، کارکن فامیلی بدون مزد و غیررسمی و غیرمستقل گرفته تا قراردادهای کاری کوتاه‌مدت بالاترین آسیب‌پذیری را در این شرایط دارند.

ث) اما پیامد کاهش جمعیت فعال در بازار کار چیست؟ اگرچه جمعیت بیکاران کاهش یافته اما حدود دو میلیون نفر در مقایسه با فصل مشابه سال قبل، بی‌خیال پیدا کردن کار شده‌اند و به‌اصطلاح باخروج از جمعیت فعال اقتصادی، به‌بخش جمعیت غیرفعال افزوده شده‌اند. افزایش جمعیت غیرفعال به‌معنای کاهش نرخ مشارکت اقتصادی و یکی از علائم و مشخصه‌های رکود است. برخلاف تصور رایج که تنها نرخ بیکاری را به‌عنوان یکی شاخص‌های سیگنال‌دهی در برآورد وضعیت رکودی اقتصاد تلقی می‌کند باید به نرخ مشارکت اقتصادی و وضعیت آماری جمعیت فعال نیز در اقتصاد توجه داشت.

«اثر مایوس‌کنندگی» به‌عنوان یکی از پدیده‌های قابل‌بررسی در بازار کار در مرحله برخی آثار دیگر کرونا بر بازار کار ایران را نشان داده در بهار ۹۹ رسیده است که حاکی از کاهش شدید ساعات کاری در اثر شیوع ویروس کرونا دارد. در کنار این کاهش ساعات کاری، کرونا آثار دیگری نیز بر بازار کار داشته است. پژوهشکده آمار اخیر در بخشی از گزارش «تاثیر ویروس کرونا بر کسب‌وکارهای ایرانی» با مطالعه نمونه چهار هزار کسب‌وکار در سه‌ماهه اسفند ۹۸، فروردین و اردیبهشت ۹۹ و طی دو مرحله برخی آثار دیگر کرونا بر بازار کار ایران را نشان داده است. حساب این مطالعه، ۳۰ درصد از کسب‌وکارهای مورد بررسی در اسفند و فروردین حداقل یک نیروی انسانی را تعدیل کرده و این نرخ در اردیبهشت به هفت درصد رسیده است. علاوه بر این جریان تعدیل نیروی انسانی، در بازه زمانی اسفند و فروردین، ۲۵ درصد از کل بخش‌های کسب‌وکار حداقل یک نفر از دورکاری استفاده کرده و این دورکاری در اردیبهشت به ۶۰ درصد بیشتر از نرخ بیکاری کل و دو ماه ابتدایی بحران حدود ۱۶ درصد کسب‌وکارها حداقل یک نفر غایب موقت داشته‌اند. بنابراین کرونا باعث کاهش ساعات کاری، افزایش دورکاری و غیبت موقت و تعدیل نیروی انسانی به‌طور خاص در بخش خدمات شده است.

ح) نکته‌آخر آنکه در تحلیل شاخص‌های بازار کار، توجه به شاخص‌های حاشیه‌ای در کنار شاخص‌های کلان و جمعی ضروری است. به‌عنوان مثال اختلاف نرخ بیکاری در دو استان کشور، نشان‌دهنده اهمیت منطقه‌ای بودن بیکاری در کشور و ضرورت سیاست‌گذاری حسب این شاخص‌های حاشیه‌ای است. در حالی که نرخ بیکاری در لرستان در بهار ۱۳۹۹، ۲۱ درصد بوده است، این نرخ برای استان خراسان جنوبی چهار درصد بوده که حاکی از اختلاف ۱۷ درصدی میان این دو است. یا نرخ بیکاری جوانان حدود سه برابر نرخ بیکاری کل، نرخ بیکاری دانشگاهیان حدود ۶۰ درصد بیشتر از نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری زنان حدود ۴۰ درصد بیش از نرخ بیکاری کل است. توجه به این شاخص‌های حاشیه‌ای، سیاستگذاران را از خواب‌توجه به برخی شاخص‌های جمعی کلان بیرون آورده و به میدان مساله نزدیک‌تر می‌کند.